

**ՎԱՐՁԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 2020Թ. ԱՐՑԱԿԱՆ
44-ՕՐՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՎ ՂԴՐԵՋԱՆԻ ԱԶԴԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՎՐԱ***

ՀՏԴ 323.28:341(479.25)

DOI: 10.52063/25792652-2021.4-153

ՍԱՐԻՆԵ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ

ՀՀ ՊԿԱ քաղաքական կառավարման և հանրային
քաղաքականության ամբիոնի ասպիրանտ,
Արցախի երիտասարդ գիտնականների և
մասնագետների միավորման (ԱԵԳՄՍ) անդամ,
ԵՊԲՀ «Հերացի» ավագ դպրոցի պատմության ուսուցչուհի,
ք.Մեծամոր, Հայաստանի Հանրապետություն
movsisyanmarine8@gmail.com

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել վարձկան-ահաբեկիչների մասնակցությունը Արցախյան 44-օրյա պատերազմին, ընդգծել նրանց ազդեցությունը վերջնարդյունքի վրա:

Խնդիր է դրվել փաստարկել Թուրքիայի և այլ օտարերկրյա պետությունների կողմից վարձկան-ահաբեկիչների ներգրավումը ռազմական գործողություններին:

Հետազոտությունն իրականացնելիս կիրառվել են համագիտական մեթոդներ՝ փաստերի հավաքագրում, վերլուծություն, համեմատում, համադրում, ընդհանրացում:

Հետազոտության արդյունքները հիմք են դարձել հետևյալ եզրահանգմանը՝ ներկայիս Ադրբեջանի սահմանները գծվեցին ինչպես ագրեսիվ ռազմական գործողությունների, այնպես էլ միջազգային ահաբեկչական կառույցների անդամների, մասնավորապես ջիհադիստների մասնակցությամբ, ինչն աննախադեպ է համաշխարհային պատմության մեջ. փաստացի ահաբեկիչների միջոցով գծվեցին միջազգային սահմաններ: Սա Հայաստանի Հանրապետության համար կարող է լինել լեգիտիմ իրավունք (հաղթաթուղթ)՝ կորսված հայկական տարածքներն ու բնակավայրերը որոշ ժամանակ անց ետ վերադարձնելու համար: Փաստացի, Արցախյան (ԼՂ) հիմնախնդիրը Հարավային Կովկասում կայուն անվտանգության ապահովման հիմնական բաղադրիչներից մեկն է, որի վերջնական լուծման շուրջ բանակցային գործընթացը կարող է վերադառնալ դիվանագիտական դաշտ հոլմանիտար բաղադրիչի ապահովմամբ, այդ թվում՝ վարձկան-ահաբեկիչների վերաբերյալ փաստերի միջազգայնացմամբ, դատապարտմամբ ու պատժելիությամբ:

Հիմնաբառեր՝ Արցախյան 44-օրյա պատերազմ, վարձկան-ահաբեկիչներ, անվտանգություն, Արցախ, ՀՀ, Ադրբեջան, Թուրքիա, ՌԴ, միջազգային իրավունք:

2020թ. Արցախյան պատերազմի ընթացքը և հետևանքները: 1994 թվականին հաստատված հրադադարի ռեժիմն Ադրբեջանի կողմից խախտվել է բազմիցս, և այս անգամ արդեն անթաքույց այն համակարգվում էր Թուրքիայի

* Հոդվածը ներկայացվել է 20.11.2021թ., գրախոսվել՝ 27.11.2021թ., տպագրության ընդունվել՝ 25.12.2021թ.:

կողմից, որն Ադրբեջանին ցուցաբերում էր անմիջական ռազմական աջակցություն՝ ներառյալ Սիրիայից վարձկանների ու ահաբեկիչների հավաքագրումն ու տեղափոխումը: 2020թ.-ի սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեջանի կողմից սանձազերծվեց Արցախյան 44-օրյա (3-րդ) պատերազմը: Վերջինիս ագրեսիվ ռազմական, նախահարձակ մարտական գործողությունները սկսվեցին ու ծավալվեցին միանգամից արցախաադրբեջանական շփման գծի ողջ երկայնքով («Շփման գծի ողջ երկայնքով...»): Նույն օրը Հայաստանի Հանրապետությունում և Արցախի Հանրապետությունում հայտարարվեց ռազմական դրություն և ընդհանուր զորահավաք, իսկ Ադրբեջանում ի սկզբանե հայտարարվեց ռազմական դրություն ու պարետային ժամ, այնուհետև՝ ընդհանուր զորահավաք:

Պատերազմն իր բնույթով հիբրիդային էր: Կիրառվեցին և՛ ավանդական ռազմական միջոցներ, և՛ նորագույն տեխնիկաներ, տեխնոլոգիաներ, և՛ տեղեկատվական-հոգեբանական աննախադեպ գործիքակազմ: Պատերազմը ռազմական գործողությունների լայնամասշտաբության, ինտենսիվության, նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառման և տեխնիկայի օգտագործման ձևով ու ծավալով համեմատելի է 2003թ. Իրաքյան պատերազմի («Սա աննախադեպ ծանր...») հետ:

Կոպտորեն խախտելով միջազգային մարդասիրական իրավունքը՝ Ադրբեջանն Արցախի գրեթե բոլոր բնակավայրերին հարվածում էր խոշոր տրամաչափի հրետանային, հրթիռային զինտեխնիկայով, անօդաչու թռչող սարքերով և միջազգայնորեն արգելված կասետային, քիմիական տարրեր պարունակող ֆոսֆորային զինամթերքով, այդ թվում նաև՝ մայրաքաղաք Ստեփանակերտին, Շուշիին, Հադրուլին, Մարտունիին և Մարտակերտին՝ խաղաղ բնակավայրերին պատճառելով հսկայական ավերածություններ, քաղաքացիական վիրավորներ ու զոհեր: Բնակչության 60%-ից ավելին՝ տասնյակ հազարավոր մարդիկ, անհապաղ տարհանվել են իրենց տներից, տեղահանվել բնակավայրերից:

Բազմաթիվ քաղաքացիական ենթակառուցվածքներ՝ դպրոցներ, մանկապարտեզներ, հիվանդանոցներ (Ստեփանակերտի ծննդատունը), բնակելի շենքեր, էլեկտրակայաններ ու կապի ցանցեր, ենթարկվել են ռմբակոծությունների, ավերածությունների հարվածներին, հազարավոր ընտանիքներ տեղահանվեցին: Բացահայտ թիրախավորվում էին հայկական-ազգային մշակութային աննախադեպ արժեք ունեցող կոթողները, կիրառվում էր հստակ հաշվարկված սիմվոլներով: Հոկտեմբերի 8-ին Ադրբեջանը երկու հրթիռակոծություն իրականացրեց Շուշի քաղաքի Սուրբ Ամենափրկիչ Ղազանչեցոց տաճարի ուղղությամբ: Հարձակումներ եղան նաև հակամարտությունը լուսաբանող լրագրողների նկատմամբ: Վիրավորվեց 7 լրագրող և մահացավ լրագրողական խմբի ուղեկցորդը: Պատերազմի ընթացքում ադրբեջանցի զինվորները գլխատել, խոշտանգել ու մասնատել են հայ զինվորներին և հրապարակել նրանց լուսանկարներն ու տեսագրությունները սոցիալական ցանցերում (մասնավորապես՝ Telegram-ում և Instagram-ում): Ռազմական հանցագործության հերթական օրինակն Ադրբեջանի կողմից Արցախի բնակավայրերի հարակից անտառներում կիրառված միջազգայնորեն արգելված քիմիական զենքն էր (սպիտակ ֆոսֆոր)՝ լայնածավալ բնապահպանական աղետ հարուցելով և սպառնալով բնակչության կյանքին:

Միջազգային կառույցների («UN Security Council calls...») և տարբեր պետությունների կողմից բազմաթիվ կոչեր, հորդորներ հնչեցին երկու կողմերին՝ անհապաղ դադարեցնել ռազմական գործողությունները և վերադառնալ կառուցողական բանակցություններին: Չնայած դրանց՝ Ադրբեջանի զինված ուժերն ագրեսիվ ռազմական գործողությունների արդյունքում հրետակոծում էին նաև խաղաղ բնակավայրերը («Արցախի նախագահի խոսնակ...»), այդ թվում՝ մայրաքաղաք Ստեփանակերտը, որտեղ առաջին իսկ օրվանից հայտարարվեց օդային տազնապ:

Տեղեկատվական տիրույթում ի սկզբանե Ադրբեջանն արգելափակել էր գրեթե բոլոր սոցիալական մեդիաները՝ Facebook, Youtube, Whatsapp, TikTok: Անխափան աշխատում էր միայն Twitter-ը, քանի որ օգտագործվում էր միջազգային հարթակում քարոզչություն տարածելու նպատակով: Փաստացի իրականացվում էր տեղեկատվական-հոգեբանական դաշտում լրջագույն հարձակողական քարոզչություն:

Լայնամաստաբ պատերազմի ավարտին արձանագրվեց 2020թ.-ի նոյեմբերի 9-ին Մոսկվայի միջնորդությամբ ստորագրված կրակի դադարեցման մասին եռակողմ (Ռուսաստանի Դաշնություն, Հայաստանի Հանրապետություն, Ադրբեջանի Հանրապետություն)՝ ՀՀ վարչապետ Ն. Փաշինյանի, ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի, Ադրբեջանի նախագահ Ի. Ալիևի կողմից ստորագրված հայտարարությամբ («Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի...»), որն ուժին մեջ մտավ նոյեմբերի 10-ից: Էռնային Ղարաբաղում շփման գծի երկայնքով և Լաչինի միջանցքի երկայնքով տեղակայվեց Ռուսաստանի Դաշնության խաղաղապահ զորախումբ, այդ թվում՝ հրաձգային զենքով զինված 1960 զինծառայող, 90 զրահամեքենա, 380 միավոր ավտոմոբիլային ու հատուկ տեխնիկա: ՌԴ խաղաղապահ զորակազմը տեղակայվելու էր Հայկական զինված ուժերի դուրսբերմանը զուգահեռ: ՌԴ խաղաղապահ զորակազմը տեղակայվելու էր 5 տարի ժամկետով, որն ինքնաբերաբար երկարաձգվելու է հերթական 5-ամյա ժամկետով, եթե միայն կողմերից որևէ մեկը տվյալ ժամկետի ավարտից 6 ամիս առաջ չհայտարարի սույն դրույթի կիրառումը դադարեցնելու մտադրության մասին: Կողմերի համաձայնությամբ պետք է ապահովվի Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունը և Ադրբեջանի արևմտյան շրջանները կապող տրանսպորտային նոր ուղիների շինարարությունը: Փաստորեն, ադրբեջանական զինված ուժերը Թուրքիայի և վարձկան ահաբեկիչների ներգրավմամբ կարողացան գրավել Արցախի Հանրապետության շուրջ 75% ռազմավարական տարածքները:

Թուրքիայի և նրա կողմից ներգրավված վարձկանների մասնակցությունը 2020թ. Արցախյան պատերազմին և դրա ազդեցությունը տարածաշրջանային և միջազգային անվտանգային համակարգի վրա: Հայաստանի պետական սահմանի ողջ երկայնքով նկատվում էին Ադրբեջանի ՉՈՒ կենդանի ուժի, տեխնիկայի, ինչպես նաև Թուրքիայից, Պակիստանից, Սիրիայից, Լիբիայից և այլ երկրներից Ադրբեջան ժամանած վարձկանների և միջազգայնորեն ճանաչված ահաբեկչական խմբավորումների կուտակումներ: Հատկանշական է, որ պատերազմի ողջ ընթացքում Թուրքիան անթաքույց աջակցեց Ադրբեջանին («Turkey Vows Support...») և հրապարակավ նախագահականի խոսնակի մակարդակով հայտարարեց՝ «Ադրբեջանը մենակ չէ, Թուրքիան նրա կողքին է, և Ադրբեջանն ունի իրենց լիակատար աջակցությունը» («Թուրքիան Հայաստանին մեղադրել...»): Վերոգրյալը փաստում են նաև այն հրապարակումները, համաձայն որոնց՝ դեռևս սեպտեմբերի 22-ից Ադրբեջանում անձնական գույք հանդիսացող պիկապ մեքենաների առգրավում և հաշվառում է իրականացվել՝ բանակի կարիքները հոգալու պատճառաբանությամբ: Բացի այդ, ըստ Սիրիայի մարդու իրավունքներին հետևող կազմակերպության՝ սեպտեմբերի 24-ի տարածած հաղորդագրության՝ Թուրքիայի կառավարությունը Սիրիայի հյուսիսից Ադրբեջան է տեղափոխել Սուլթան Մուրադ և Ալի Համզա դիվիզիաների 300 վարձկանների («Turkish-backed mercenaries...»):

Պատերազմին թուրքիայի մասնակցության և նրա կողմից վարձկան-ահաբեկիչների ներգրավման մասին փաստել են ոչ միայն հայազգի, այլև այլազգի պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, այդ թվում՝ երկրների Նախագահներ («Ֆրանսիայի Նախագահ Է...»), համաշխարհային ճանաչում ունեցող հարյուրավոր հետազոտողներ, վերլուծաբաններ, լրագրողներ ու այլ մասնագետներ, տպագրվել են 100-ավոր հոդվածներ միջազգային մամուլում (Reuters, The Guardian, Times, Aljazeera, BBC, ռուսական և այլ հեղինակավոր պարբերականներում, արաբական

բազմաթիվ աղբյուրներում) («Ռ.Սաֆրաստյանի հարցազրույցը...»): Լրատվական մի շարք գործակալություններ ու կայքեր անգամ հարցազրույցներ են վերցրել Հայկաից և Իդիլիից ԼՂ հակամարտության գոտի մեկնել պատրաստվող, ինչպես նաև արդեն արցախյան ճակատից վերադարձած գրոհայիններից («Այո, ես Ադրբեջանում եմ...»): ՄԱԿ-ի՝ վարձկանների օգտագործման հարցով խուժվել ևս արձանագրեց Արցախում նրանց օգտագործման փաստը՝ այն համարելով խիստ մտահոգիչ («Մարդու իրավունքների ՀՀ պաշտպան...»):

Փաստացի, 2020թ.-ի փետրվար-մարտ ամիսներին Թուրքիայից Նախիջևանի տարածք են տեղափոխվել Սիրիայում մարտնչած մեծ թվով իսլամիստ գրոհայիններ, որոնց մի մասը տարբեր ուղիներով տեղափոխվել է Ադրբեջան: Այս համատեքստում հարկ է ընդգծել Իրանի Իսլամական Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության մտահոգությունները ահաբեկչական խմբավորումների ակտիվ գործունեության և տարածման վերաբերյալ, քանի որ դրանք դիտվում են որպես պետության և ընդհանրապես տարածաշրջանային, միջազգային անվտանգային համակարգի սպառնալիքներ:

2020թ.-ի սեպտեմբերի կեսերին Թուրքիայի Անթաքիա քաղաքի օդանավակայանից Ադրբեջան են մեկնել 25-30 ուլուր («Ուլուրները Չինաստանի...») վարձկան զինյալներ՝ իրենց ընտանիքների հետ միասին: Վերջիններս ընթացիկ տարվա սկզբին Ղազախստանից ինքնաթիռով տեղափոխվել են Անթաքիա, ապա ցամաքային ճանապարհով մեկնել Սիրիայի Իդիլի Նահանգի սիրիական-թուրքական սահմանից 17 կմ հեռավորությամբ գտնվող Ջաննուդիյե բնակավայր, որտեղ անցել են վերապատրաստում թուրք մարզիչների կողմից և մասնակցել ռազմական գործողություններին: Ջաննուդիյեի ճամբարում եղել են նաև 250-300 թուրքման վարձկաններ, որոնք ևս պետք է տեղափոխվեին Ադրբեջան:

«Սուլթան Սուրար» և «Սուլեյման Շեյխ» խմբավորումների թուրքման վարձկանները 2020թ.-ի սեպտեմբերի 27-ի վաղ առավոտից Սիրիայից տեղափոխվել են Թուրքիա՝ Գազիանթեփի միջազգային օդանավակայանով Ադրբեջան մեկնելու նպատակով: ԹՀ ՁՈւ կողմից Սիրիայի Աֆրին քաղաքում արդեն հավաքագրված գրոհայինների մի մասը՝ շուրջ 1000 հոգի, Ադրբեջան են տեղափոխվել նույն քաղաքից: Աֆրինից Թուրքիա, ապա Ադրբեջան են տեղափոխվել նաև «Ահրար ալ-Շամ» խմբավորման գրոհայիններ, որոնք թեև սկզբում դժկամությամբ են գրանցվել որպես կամավորներ, սակայն առաջարկվող աշխատավարձի (1000 ԱՄՆ դոլար) բարձրացումից (1500 ԱՄՆ դոլար) հետո նրանց շարքերում գրանցվողների թիվը կտրուկ աճել է¹:

Սիրիական ընդդիմադիր խմբերից մեկի ղեկավարի հաղորդմամբ՝ «Ջաբաթ Ան-Նուրա» ահաբեկչական խմբավորման կենտրոնական ստորաբաժանման հետ կապված խմբերից շուրջ 150 գրոհային, մասնագիտացված քաղաքային մարտերի ու պարտիզանական գործողությունների համար, Թուրքիայի Ազգային հետախուզական կազմակերպության հետ համաձայնեցված՝ ևս տեղափոխվել են Ադրբեջան:

2020թ.-ի սեպտեմբերի 30-ին ռադիոհեռերից կլանվել են մարտական գործողությունների ընթացքի մասին ադրբեջանական կողմի խոսակցություններ, որոնք ևս վկայում են հակամարտությունում Թուրքիայի ներգրավվածության մասին՝ ինչպես ռազմական ավիացիայի կիրառման ոլորտում, այնպես էլ արաբախոս ու թուրքմեն

¹ Գրոհայինները, ովքեր արդեն մասնակցել են դարաբաղա-ադրբեջանական շփման գծում տեղի ունեցող ռազմական գործողություններին, հաղորդագրություններ են ուղարկել իրենց հարազատներին և մարտական ընկերներին՝ հորդորելով վերջիններիս զգուշավորությամբ համաձայնվել Ադրբեջան տեղափոխմանը, քանի որ նրանք չեն պատկերացնում, թե ինչ դժոխք է տիրում ռազմական գործողությունների դաշտում հայերի կողմից հասցված զանգվածային հարվածների պատճառով: Գրոհայինների խոսքերով, Լիբիայում առկա պայմանները անհամեմատելի են Արցախում իրենց տեսածի հետ:

գրոհայինների մասնակցության: Արձանագրվել է նաև ադրբեջաներեն ու արաբերեն խոսակցություն («Ազգային անվտանգության ծառայությունը...»):

Ռազմական գործողությունների ինչպես սկզբնական օրերին, այնպես էլ հետագայում տարածվեցին տեղեկություններ սպանված գրոհայինների մասին («Nagorno-Karabakh battles...»):

Հանրազումարենը՝ տուրբուլենտության ստեղծած քաոսը խաղարկողներին հնարավորություն է տալիս տեղեկատվահաղորդակցական նոր տեխնոլոգիաների ցանցային կիրառմամբ փոխել գործընթացի տրամաբանությունը՝ խրախուսելով չհիմնավորված նկրտումներով անպատասխանատու գործունեությունը (Մ. Մարգարյան...):

Ընդհանրացնենք՝ Հայաստանի և Արցախի դեմ սանձազերծված պատերազմում Ադրբեջանի կողմից զինված ահաբեկիչների ու վարձկանների՝ կազմակերպված ու համակարգված ձևով մասնակցությունը փաստվում է ձեռք բերված բավարար ապացույցներով:

Այսպես՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության 2020թ.-ի նոյեմբերի 27-ի տարածած հաղորդագրության համաձայն՝ 2020թ.-ի սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեջանի Հանրապետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության կողմից մի շարք միջազգային պայմանագրերի պահանջների խախտմամբ, ՀՀ-ի և ԱՀ-ի դեմ ագրեսիվ պատերազմ սանձազերծելու և ագրեսիայի ակտ իրականացնելու դեպքի առթիվ հարուցված քրեական գործով նախաքննության ընթացքում կատարված քննչական և այլ դատավարական գործողությունների, ձեռնարկված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում նախնական տվյալներ են ձեռք բերվել պատերազմ վարելու առաջին իսկ օրվանից **Ադրբեջանի կողմից տարբեր ահաբեկչական խմբավորումների անդամ հանդիսացող, նյութական հատուցում ստանալու նպատակով հատուկ հավաքագրված անձանց՝ վարձկանների հավաքագրելու և օգտագործելու վերաբերյալ: Վերջիններս իրականացրել են միջազգային ահաբեկչություն՝ օտար պետության ներքին վիճակն ապակայունացնելու նպատակով, պայթյունի, հրկիզման և այլ նմանօրինակ գործողությունների կազմակերպմամբ ու իրականացմամբ, շարունակել են մարդկանց ոչնչացնելուն, շինություններ, կառույցներ, ճանապարհներ և հաղորդակցության միջոցներ, կապի միջոցներ կամ այլ գույք ոչնչացնելուն և վնասելուն ուղղված գործողությունները** («ՀՀ գլխավոր դատախազության...»):

Վերոգրյալի հիման վրա 2020թ.-ի հոկտեմբերի 12-ին միջազգային ահաբեկչության դեպքի առթիվ հարուցվել է քրեական գործ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 389-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով (ՀՀ քր. օրենսգիրք, Հոդված 389...):

Համաձայն նույն հաղորդագրության՝ նախաքննության ընթացքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 389-րդ հոդվածով, 390-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով և 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով («ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 390-րդ հոդված...»), 395-րդ հոդվածի 3-րդ մասով¹ նախատեսված հանցագործություններ կատարելու **կասկածանքով 2020թ.-ի հոկտեմբերի 31-ին վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ձերբակալվել է Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից Արցախի Հանրապետության դեմ սանձազերծած ագրեսիվ պատերազմին մասնակցող վարձկան՝ 1988թ. ծնված, ազգությամբ արաբ, Սիրիայի Արաբական Հանրապետության քաղաքացի, Սարմադի քաղաքին հարակից Աթմի գյուղի բնակիչ Մուհիռաբ Մուհամմադ Ալ Շխերին, իսկ նոյեմբերի 2-ին՝ ազգությամբ արաբ, Սիրիայի Արաբական**

¹ Բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 389-րդ հոդվածից, 34-390-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետից և 3-րդ մասի 1-ին կետից նաև՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 395-րդ հոդվածի (Վարձկանությունը) 3-րդ մասը. Վարձկանի մասնակցությունը զինված ընդհարումներին կամ ռազմական գործողություններին: <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015>

Հանրապետության քաղաքացի, Իդիբե Նահանգի Ձսեր Ալ Շահուր քաղաքի Ալ 2Իեդիե գյուղի բնակիչ 03.05.1975թ. ծնված Յուսեֆ Ալաբեթ Ալ Հաջին:

Նախաքննության ընթացքում փաստական տվյալներ են ստացվել Նաև Ադրբեջանի Հանրապետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության սանձազերծած ռազմական գործողություններին մի շարք այլ վարձկանների մասնակցության, մասնավորապես «Սուլթան Սուլեյման Շահ» միջազգային ահաբեկչական խմբավորման պարագլուխ, ազգությամբ արաբ, Սիրիայի Արաբական Հանրապետության քաղաքացի, «Աբու Համզա» մականվամբ Մուհամմադ Ալ-Ջասիմի (ծնված 1985թ.) կողմից նյութական հատուցման դիմաց Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունում շուրջ **երկու հազարից** ավելի վարձկաններ հավաքագրելու, Նրանց Ադրբեջան տեղափոխելու, Արցախի և Հայաստանի դեմ վարվող պատերազմում ներգրավելու, այդ թվում՝ տեղում գործողությունները ղեկավարելու վերաբերյալ («ՀՀ գլխավոր դատախազության...»):

Ձեռք բերված օբյեկտիվ ապացույցները հիմնավորում են պատերազմի ողջ ընթացքում Ադրբեջանի Հանրապետության տարածքում միջազգային ահաբեկչական խմբավորումների անդամ ծայրահեղական ահաբեկիչների, վարձկանների ներկայությունը և Ադրբեջանի ՉՈՒ կազմում ակտիվ մասնակցությունը ռազմական գործողություններին և Արցախի բնակչության դեմ իրականացված ռազմական հանցագործություններին: Հարկ է նշել, որ ռազմական գործողությունների դադարեցման վերաբերյալ Հայաստանի, Ադրբեջանի և Ռուսաստանի ղեկավարների համատեղ եռակողմ հայտարարության ընդունումից հետո էլ հակամարտության գոտուց վերջիններին հեռացվելու վերաբերյալ առկա չէ որևէ տվյալ: Ավելին, ըստ հրապարակվող տեղեկությունների՝ միջոցներ են ձեռնարկվում ահաբեկչական խմբավորումների տեղակայման և վարձկանների հավաքագրման հիմնական կենտրոններից մեկը հանդիսացող՝ Սիրիայի Արաբական Հանրապետության հյուսիսային շրջաններից կազմակերպված ձևով անձանց Ադրբեջանի տիրապետության տակ անցած տարածքներ տեղափոխման և հաստատման վերաբերյալ: **Վերջինս իրականությանը համապատասխանելու դեպքում ըստ Էության կարելի է գնահատել որպես տարածաշրջանում ահաբեկչական խմբավորումների կենտրոնացման, դրանով իսկ Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության բնակչության, տարածաշրջանի բոլոր երկրների անվտանգության և կայունության սպառնալիքների մեծացմանը, հարաբերական խաղաղության խաթարմանը միտված քայլ** («ՀՀ գլխավոր դատախազության...»):

2020թ. Արցախյան պատերազմին վարձկան-**ահաբեկիչների մասնակցության հետևանքով տարածաշրջանային անվտանգության համակարգում առաջացած ռիսկերն ու սպառնալիքները**

Չկարգավորված ներքին խնդիրներ ունեցող Հարավային Կովկասում անվտանգային համակարգի, պետական կյանքի կազմակերպման և ժողովրդավարական մասնակցության վերաբերյալ ընկալումները բավականին տարբեր են՝ արժեքային համակարգի ձևավորման, սկզբունքայնության ու կայունության հաստատման տեսանկյունից: Յուրաքանչյուր անհավասարակշիռ քայլ հղի է նոր սպառնալիքներով ու մարտահրավերներով, որոնք կհանգեցնեն տարածաշրջանային նոր ու անդառնալի ցնցումների:

Ներկայումս և՛ Հարավային Կովկասում, և՛ ընդհանրապես հետխորհրդային տարածաշրջանում անվտանգային միջավայրը զգալիորեն փոխվել է. պահպանելով Նախկինում առկա մարտահրավերները՝ ավելացել են նոր խնդիրներ: Սակայն անվտանգային համակարգը խաթարող հիմնախնդիրները մնում են Լեռնային Ղարաբաղը, Հարավային Օսիան, Աբխազիան, Հարավային Կովկասում ուժգնացող ահաբեկչության դրսևորումները՝ Կրաստանում, մասնավորապես Պանկիսի կիրճում գոյություն ունեցող արմատական վահաբական ուղղվածության ահաբեկչական

օջախները, որոնց ձևավորմանը նպաստել է հիմնականում սիրիական պատերազմը: Բացի նշյալներից, Ադրբեջանից շատերը մեկնել են Իրաք, Սիրիա՝ մասնակցելու ջիհադական շարժմանը: Թվարկված հիմնախնդիրներն ավելի սրվում են տարածաշրջանային պետությունների պետական կառավարման համակարգերի ակնհայտ տարբերություններով, ռազմավարական տարատեսակ տեսլականներով, որոնցում ցավոք, հիմնականում ժողովրդավարության անկման միտումներ են նկատվում: Լեռնային Ղարաբաղում վերջին լայնամասշտաբ պատերազմը շեշտակի փոխեց Հարավային Կովկասի պատկերը՝ հատկապես անվտանգային դիտանկյունից: Կոպտորեն խախտվեցին մի շարք միջազգային ու մարդասիրական նորմեր, առաջ եկան բնակչության կյանքին ու կենսագործունեությանը սպառնացող մարտահրավերներ, արձանագրվեց հումանիտար աջակցության կասեցում քաղաքական ենթատեքստով, ինչն անթույլատրելի է:

Այս համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին ըստ էության Հայաստանի անվտանգության ապահովման բաղադրիչներից մեկն է: Հավաքական անվտանգության մասին Պայմանագրում առանձնահատուկ է 4-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ «**եթե անդամ պետություններից որևէ մեկը ենթարկվի ագրեսիայի որևէ պետության կամ պետությունների խմբի կողմից, ապա անդամ պետությունների կողմից դա կհամարվի որպես ագրեսիա սույն Պայմանագրի բոլոր մասնակից պետությունների դեմ: Մասնակից պետություններից որևէ մեկի դեմ ագրեսիայի ակտի ի հայտ գալու պարագայում, մնացած մասնակից պետությունները կցուցաբերեն անհրաժեշտ օժանդակություն՝ ներառյալ ռազմական օգնությունը, նաև կցուցաբերեն օժանդակություն իրենց տրամադրության տակ գտնվող միջոցներով՝ հավաքական պաշտպանության իրավունքի իրագործման կարգին համապատասխան՝ համաձայն ՄԱԿ-ի կանոնադրության 51-րդ հոդվածի**» (« COLLECTIVE SECURITY...»):

2020թ.-ի ադրբեջանա-արցախյան պատերազմին վարձկան-ահաբեկիչների մասնակցության փաստը կարծես թե ընդունեց նաև ողջ քաղաքակիրթ աշխարհը, սակայն զարմանալիորեն դա չանհագստացրեց միջազգային հանրությանը: Պատերազմին ահաբեկչական կազմակերպությունների ու առանձին գրոհայինների մասնակցության և տարածաշրջանում դրանց հայտնվելու վտանգների մասին խոսեցին միայն ՌԴ-ի, Ֆրանսիայի և Իրանի նախագահները, որոնք ևս, բացի հայտարարություններ տարածելուց, որևէ գործուն քայլ չձեռնարկեցին դրանց մոտոքը կանխելու, առավել ևս դրանց ներթափանցումը կազմակերպած ու իրականացրած երկրների նկատմամբ պատժամիջոցներ սահմանելու վերաբերյալ՝ գոնե միջազգային որևէ կազմակերպության շրջանակներում քննարկում նախաձեռնելու առումով¹:

Այս իմաստով՝ բնակչության տարածքի կարգավիճակով պայմանավորված՝ որևէ իրավունքի օտարում միջազգային իրավունքի, այդ թվում՝ հումանիտար իրավունքի նորմերի ու սկզբունքների խախտում է, ինչի ականատեսն ենք այսօր Արցախի Հանրապետությունում: Արդի աշխարհում նման փոքր տարածքում 44 օր տևած լայնածավալ ռազմական ագրեսիան հանգեցրել է աղետալի հետևանքների, որոնցից առավել ակնհայտ և վտանգավորներն են՝

¹ Տարօրինակ է խնդրի վերաբերյալ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի՝ 03.12.2020թ. տարածած հայտարարությունը. «ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահները պահանջում են լիովին և անհապաղ տարածաշրջանից դուրս բերել բոլոր օտարերկրյա վարձկաններին և կողմերին կոչ են անում նպաստել նրանց հեռացմանը». այսինքն համանախագահների կողմից հերթական անգամ հավասարության նշան է դրվում կողմերի միջև և ստացվում է տպավորություն, թե 2 կողմն էլ օգտագործել են օտարերկրյա վարձկանների, տես՝ Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries (3 December 2020):

✓ Ադրբեջանը մինչև օրս չի կատարել Նոյեմբերի 9-ի հայտարարության («ՀՀ վարչապետի...») 8-րդ կետը, համաձայն որի՝ պետք է տեղի ունենար ռազմագերիների, պատանդների և այլ պահվող անձանց փոխանակումը՝ «բոլորը բոլորի դիմաց» սկզբունքով: Հայաստանը վաղուց արդեն կատարել է իր պարտավորություններն այս հարցի վերաբերյալ. հայկական կողմը ազատ է արձակել և Ադրբեջանին է վերադարձրել ադրբեջանցի բոլոր ռազմագերիներին:

✓ ԼՂ քաղաքացիական բնակչության շրջանում անվտանգության բնականոն ապահովման անհնարինությունը: Կյանքի իրավունքը համընդհանուր պարտադիրություն ունի բոլոր ժամանակներում բոլոր պետությունների համար և իրենից ներկայացնում է *jus cogens* Նորմ (իրավական պահանջ):

✓ 2021 թվականի մայիսի 12-ից Ադրբեջանի զինված ուժերի ստորաբաժանումների ներթափանցումը Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխան տարածք:

Վերոնշյալ դրույթները հումանիտար հիմնական բաղադրիչներն են, որոնց վրա անհրաժեշտ է սևեռվել և հետամուտ լինել Նշյալ միջազգային-հումանիտար իրավունքի բացարձակ իրացմանը Լեռնային Ղարաբաղի ու Հայաստանի Հանրապետության տարածքներում: **Փաստացի, Արցախյան (ԼՂ) հիմնախնդիրը Հարավային Կովկասում կայուն անվտանգության ապահովման հիմնական բաղադրիչներից մեկն է**, որի վերջնական լուծման շուրջ բանակցային գործընթացը կարող է վերադառնալ դիվանագիտական դաշտ հումանիտար բաղադրիչի ապահովմամբ՝ այդ թվում վարձկան-սահբեկիչների վերաբերյալ փաստերի միջազգայնացմամբ, դատապարտմամբ և պատժմամբ:

Փաստացի, 2020թ.-ի Նոյեմբերի 9-ի և 2021թ.-ի հունվարի 11-ի եռակողմ հայտարարությունների շրջանակներում արդեն իսկ ձեռք բերված պայմանավորվածությունները հիմնականում չեն կատարվում Ադրբեջանի կողմից, ինչն անընդունելի և միջազգային իրավունքի բացահայտ խախտում է: Վարձկաններին ռազմական գործողություններում ներգրավելը բարբարոս ու ահաբեկչական երկրներին և նրանց ագրեսիվ գործին բնորոշ հնամենի երևույթ է, որը, փաստորեն, Ադրբեջանի և Թուրքիայի թողտվությամբ, վերադարձավ մեր օրեր՝ քաղաքակիրթ մարդկությանը կանգնեցնելով Նոր ռիսկերի, վտանգների ու սպառնալիքների առջև: Ի վերջո աշխարհի քաղաքակիրթ հասարակություններում կարային զինվորականը համարվում է Նաև մտավորականության ներկայացուցիչ, պետության անվտանգության պատվար: Մինչդեռ վարձկանն ու նրա կարգավիճակը ենթադրում են կարիքի մեջ գտնվող ցանկացած ստահակի ներգրավումը պատերազմական գործողություններում:

Հումանիտար հասանելիությունը Արցախ չպետք է քաղաքականացվի. խոսքը մարդու իրավունքների պաշտպանության մասին է («ՀՀ ԱԳ նախարար...»): Չափազանց հրատապ է Ադրբեջանի զինված ուժերի վերահսկողության տակ հայտնված մի շարք մշակութային, այդ թվում՝ հայկական կրոնական հուշարձանների պահպանության խնդիրը: Անհրաժեշտ է կարևորելով դիվանագիտական դաշտում ՄԻՆՍԿ-ի խմբի շրջանակներում ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորումը՝ վերականգնել պատմական ու իրավական հիմքերն ու սկզբունքները:

Եզրակացություն

Ամփոփենք. Նոր աշխարհակարգը՝ հագեցած անոշություններով, ունի հանգույցներ՝ Նոր անորոշություններ ստեղծելու միտումներով: Առկա մարտահրավերներն ու սպառնալիքները հաղթահարելու նպատակով անհրաժեշտ է ցուցաբերել միասնական, համակարգված, նրբանկատ, ռազմավարական ու պրագմատիկ մոտեցում՝ ուղղված ներպետական ու տարածաշրջանային անվտանգային խնդիրների հիմնային կարգավորմանը՝ գլոբալ անվտանգային լրջագույն խնդիրներից խուսափելու միտումով: Սա կլինի տարածաշրջանում

ընդհանուր հաջողության և մեր պետությունների անվտանգության ապահովման նպատակների իրագործման գրավակակը:

Փաստորեն, ուժային բևեռների շահերի բախումները տարածաշրջանում հանգեցրել են առավել բարդ իրավիճակի՝ խորացնելով ներքին ու արտաքին քաղաքական անկայունությունը տարածաշրջանում, ծնել նոր անորոշություններ ներկա ու ապագա համագործակցության, համակեցության ու անվտանգության ապահովման վերաբերյալ: Ակնհայտ են կառավարման և անվտանգային ճգնաժամերը: Նոր աշխարհակարգի, գլոբալ վերադասավորումների, կերպափոխումների պայմաններում կենսական անհրաժեշտություն է ռազմավարական մտածողությունն ու գործունեությունը:

Հարկավոր է ներպետական, տարածաշրջանային ու գլոբալ մակարդակներում ճշգրիտ արձագանքել և արդյունավետ լուծումներ տալ սպառնացող ռիսկերին ու մարտահրավերներին: Գլոբալ անվտանգային համակարգը, փաստացի, խաթարվել է: Ահաբեկչական գործունեությունը սպառնալիք է ողջ աշխարհին ու մարդկությանը:

Խիստ մտահոգիչ է ողջ աշխարհի համար, երբ ահաբեկիչը կոչվում է միջազգայնորեն ճանաչված պետության կողմից կանոնավոր բանակի հետ միասին, ընդ որում՝ ՄԱԿ-ի անդամ հանդիսացող որոշ երկրների աջակցությամբ (բացահայտ աջակցողներ՝ Թուրքիա, Աֆղանստան, Պակիստան, Կային Նաև ոչ բացահայտ աջակցողներ): Ենթադրում ենք, որ ահաբեկչական խմբավորումների առաջնորդները, այս նախադեպը կիրառելով, լուրջ հայտ կարող են ներկայացնել միջազգային ահաբեկչական գործունեության մեջ՝ վարձկանությանը նոր թափ հաղորդելու նպատակով:

Վարձկան-ահաբեկիչների կողմից միջազգային սահմաններ գծելու այս նախադեպը կարող է դառնալ նորօրյա մեծագույն սպառնալիք միջազգային անվտանգության համար: Կարծում ենք՝ պատերազմներում կբարձրանա վարձկան-ահաբեկիչների դերն ու պահանջարկը, քանի որ այն փաստացի դարձավ «արդյունավետ միջոց» դա կիրառող կողմի համար՝ պետության միջազգային սահմաններ գծելու առումով:

Ահաբեկչական կազմակերպությունները 44-օրյա պատերազմում ունեցած «արդյունավետ» փորձը կարող են օգտագործել որպես նախադեպ և աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում եղած հակամարտություններում ընդգրկված երկրներին ու ժողովուրդներին առաջարկել վարձկանների ծառայությունը՝ լուծելու սահմանային, տարածքային և այլ լրջագույն խնդիրներ: Այն կարող է տարածվել ինչպես Մերձավոր և Միջին Արևելքում, այնպես էլ Միջին Ասիայում, Եվրոպայում, Ամերիկայում, Հինաստանում, Հնդկաստանում, ՌԴ-ում և այլուր:

ՀՀ և Արցախի Մարդու իրավունքների պաշտպանները, մարդու իրավունքների գծով միջազգային իրավապաշտպան տարբեր կառույցներ արձանագրել են, որ հայ գերիների ու խաղաղ բնակչության նկատմամբ իրականացվել է անմարդկային դաժան վերաբերմունք՝ անդամահատումներ, գլխատումներ, խեղումներ, սպանություններ և այլն, ընդ որում՝ դրանք նկարահանվել և տարածվել են համացանցում: Վարձկան-ահաբեկիչը, բնականաբար, զուրկ է հայրենասիրական ընկալումներից և նրա համար միևնույն է, թե ո՞վ կամ ի՞նչ նպատակով կվարձատրի իրեն: Եվ Ադրբեյջանի իշխանությունները Թուրքիայի անմիջական աջակցությամբ, Նաև վարձկան-ահաբեկիչների միջոցով փորձեցին իրականացնել Արցախի հայ բնակչության հերթական բնաջնջումը:

Օգտագործված գրականություն

1. «Ազգային անվտանգության ծառայությունը փաստեր է ներկայացնում ռազմական գործողություններում թուրքական կողմի մասնակցության, վարձկան-ահաբեկիչների ներկայության և վերջիններիս շրջանում առկա խուճապի վերաբերյալ», ԱՄԾ կայքէջ, 03.10.2020թ., <https://www.sns.am/hy/hարորդագրություններ/2020/10/03/>

[ազգային-անվտանգության-ծառայությունը-փաստեր-է-ներկայացնում-ռազմական-գործողություններում-թուրքական-կո/471/](#) (24.08.2021)

2. «Այո, ես Ադրբեջանում եմ». AFP-ն գրուցել է Ադրբեջան մեկնած և մեկնել պատրաստվող սիրիացի վարձկանների հետ, Artsakh Press, 03.10.2020, <https://artsakhpress.am/arm/news/133524/ayo-es-adrbejanum-em-afp-n-zrucel-e-adrbejan-meknats-ev-meknel-patrastvox-siriaci-vardzkanteri-hete.html> (24.08.2021)

3. «Արցախի նախագահի խոսնակ. Հակառակորդը հրետակոծում է նաև Ստեփանակերտը», Համայնական ցանց, 27.09.2020 <https://www.panarmenian.net/arm/news/285524/> (24.08.2021)

4. «Թուրքիան Հայաստանին մեղադրել է «խաղաղ բնակավայրերի վրա հարձակվելու համար»», Ազատություն ռադիոկայան, 27.09.2020 <https://www.azatutyun.am/a/30860294.html> (24.08.2021)

5. «Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի, Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահի և Ռուսաստանի Դաշնության նախագահի հայտարարությունը», Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ, 10.11.2020, <https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2020/11/10/Announcement/> , https://www.primeminister.am/u_files/file/Haytararutyunner/Haytararutyun.pdf (24.08.2021)

6. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք», Հոդված 389. <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015>

7. «ՀՀ ԱԳ նախարար Արարատ Միրզոյանի խոսքը և պատասխանները լրագրողների հարցերին Ռուսաստանի ԱԳ նախարար Սերգեյ Լավրովի հետ համատեղ մամուլի ասուլիսին», ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն, 31.08.2021, https://www.mfa.am/hy/press-releases/2021/08/31/Mirzoyan_Lavrov_press_conference/11049 (04.09.2021)

8. «ՀՀ գլխավոր դատախազության հաղորդագրությունը», 27.11.2020թ., <https://www.prosecutor.am/am/mn/8016/> (վերջին մուտքը 08.09.2021թ.)

9. «ՀՀ Սարդու իրավունքների պաշտպան Ա.Թաթոյանի՝ 17.11.2020թ. ֆեյսբուքյան գրառումը», <https://www.facebook.com/Armenianombudsman> (24.08.2021)

10. «ՀՀ Սարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ», 18.12.2020, <https://www.ombuds.am/am/site/ViewNews/1443> (04.09.2021)

11. «ՀՀ քրեական օրենսգիրք», 390-րդ հոդված. <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> (24.08.2021)

12. «Շփման գծի ողջ երկայնքով Ադրբեջանն ակտիվ հրետակոծություն է սկսել, հրետակոծվում է նաև Ստեփանակերտը», CIVILNET, 27.09.2020 <https://www.civilnet.am/news/375710/%d5%b7%d6%83%d5%b4%d5%a1%d5%b6-%d5%a3%d5%ae%d5%ab-%d5%b8%d5%b2%d5%bb-%d5%a5%d6%80%d5%af%d5%a1%d5%b5%d5%b6%d6%84%d5%b8%d5%be-%d5%a1%d5%a4%d6%80%d5%a2%d5%a5%d5%bb%d5%a1%d5%b6%d5%a8-%d5%a1%d5%af%d5%bf%d5%ab%d5%be-%d5%b0%d6%80%d5%a5%d5%bf%d5%a1%d5%af%d5%b8%d5%ae%d5%b8%d6%82%d5%a9%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b6-%d5%a7-%d5%bd%d5%af%d5%bd%d5%a5%d5%ac-%d5%b0%d6%80%d5%a5%d5%bf%d5%a1%d5%af%d5%b8%d5%ae%d5%be%d5%b8%d6%82%d5%b4-%d5%a7-%d5%b6%d5%a1%d6%87-%d5%bd%d5%bf%d5%a5%d6%83%d5%a1%d5%b6%d5%a1%d5%af%d5%a5%d6%80%d5%bf%d5%a8/> (24.08.2021)

13. «Ռուբեն Սաֆրաստյանի հարցազրույցը. Համաշխարհային ահաբեկչության մի հատվածը տեղափոխվել է Հարավային Կովկաս», Panorama.am, 02/10/2020, <https://www.panorama.am/am/news/2020/10/02/Սաֆրաստյան-ահաբեկչություն-Կովկասում/2372587>: (24.08.2021)

14. «Սա աննախադեպ ծանր պատերազմ է»: Առաջին լրատվական: 14.10.2020 <https://www.1in.am/2840214.html> (24.08.2021)
15. Մարգարյան Մարիամ, Մարգարյան Մամիկոն. «Քաղաքական տուրբուլենտություն. Մարտահրավերներ և Հայաստանի բնականոն արդիականացման մարտահրավերները», Երևան, 2021: <https://marmargaryan.wordpress.com/2021/01/26/%D6%84%D5%A1%D5%B2%D5%A1%D6%84%D5%A1%D5%AF%D5%BF%D5%B6-%D5%BF%D5%B8%D6%82%D6%80%D5%A2%D5%B8%D5%AB%D5%AC%D5%A5%D5%B6%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6-%D5%B4%D5%A1%D6%80%D5%BF%D5%A1/> (24.08.2021)
16. ՌԴ արտաքին հետախուզության ծառայության տնօրեն Ս.Նարիշկինը ևս հաստատեց միջազգային ահաբեկչական կազմակերպությունների («Զաքաթա ան-Նուրա», «Ֆիրքաթ Ջամգա» և «Սուլթան Սուրադ») մասնակցությունը արցախա-ադրբեջանական պատերազմին, О ситуации вокруг Нагорного Карабаха, 06.10.2020, <http://svr.gov.ru/smi/2020/10/o-situatsii-vokrug-nagornogo-karabakha.htm>. (24.08.2021)
17. ՌԴ նախագահ Վ.Պուտինը, Путин забеспокоился из-за боевиков с Ближнего Востока в Карабахе, 10.10.2020, <https://lenta.ru/news/2020/10/14/boeviki/> (24.08.2021)
18. Սաքոյան Տ., Պանթյուրյանը որպես եվրասիական ժողովուրդների աշխարհաքաղաքական մարտահրավեր, «21-րդ դար», թիվ 1 (71), Եր., 2017, էջ 75-84:
19. «COLLECTIVE SECURITY TREATY», May 15, 1992, Collective Security Treaty Organization, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/ (04.09.2021)
20. «Over 300 Syrian Islamists arrive in Karabakh via Turkey – Macron» Ֆրանսիայի նախագահ Է. Մակրոն, 02.10.2020, <https://tass.com/world/1207675> (24.08.2021)
21. «Turkey Vows Support for Azerbaijan in Escalating Nagorno-Karabakh Conflict», Voice of Armenia, 28.09.2020 <https://www.voanews.com/south-central-asia/turkey-vows-support-azerbaijan-escalating-nagorno-karabakh-conflict> <https://www.russiamatters.org/analysis/armenia-azerbaijan-war-military-dimensions-conflict> (24.08.2021)
22. «Turkish-backed mercenaries | Turkey sends over 300 fighters to Azerbaijan», The Syrian Observatory For Human Rights, 24.09.2020 <https://www.syriahr.com/en/185411/?cfchljschltk=pmfopFUBChzcX2qHc6Z4HwQ8u8safVI7yA5IuvqXjPaDTE-1630851010-0-ggNtZGzNAeWjcnBszQpR> (24.08.2021)
23. «UN Security Council calls for immediate end to fighting in Nagorno-Karabakh», France 24, 30.09.2020 <https://www.france24.com/en/20200930-un-security-council-calls-for-immediate-end-to-fighting-in-nagorno-karabakh> (24.08.2021)
24. Almost 800 Syrian mercenaries recruited by Turkey killed in Libya and Karabakh. The Syrian Observatory for Human Rights (SOHR) states that 496 of these mercenaries, including several minors, perished in Libya and 293 did so in the Karabakh war, <https://atalayar.com/en/content/almost-800-syrian-mercenaries-recruited-turkey-killed-libya-and-karabakh> (24.08.2021)
25. The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh, <https://www.bbc.com/news/stories-55238803> (24.08.2021)
26. Haut-Karabakh: des mercenaires syriens, soutenus par la Turquie, épaulent l'Azerbaïdjan, France 24, 02.10.2020, <https://www.france24.com/fr/20201002-haut-karabakh-des-mercenaires-syriens-soutenus-par-la-turquie-%C3%A9paulent-l-azerba%C3%AFdjan> (24.08.2021)
27. Nagorno-Karabakh battles | 72 Syrian mercenaries killed since Turkey threw them into raging conflict between Azerbaijan and Armenia, Oct 4, 2020, <https://www.syriahr.com/en/186882/> (24.08.2021)

28. Russia warns that Nagorno-Karabakh could become Islamist militant stronghold, <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-int-idUSKBN26R1DZ>, ترك يا المسماري, <https://www.alarabiya.net/ar/north-africa/2020/10/01/> أذربيجان إلى ليبيا من موزقة نقل (24.08.2021)

29. Syrian mercenaries in Karabakh: who they are, what are doing there and where they are fighting, 26.10.2020, <https://citeam.org/syrian-mercenaries-in-karabakh.html> (24.08.2021)

30. Syrian rebel fighters prepare to deploy to Azerbaijan in sign of Turkey's ambition, <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/28/syrian-rebel-fighters-prepare-to-deploy-to-azerbaijan-in-sign-of-turkeys-ambition>, <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-int-idUSKBN26R1DZ>, <https://eurasianet.Org/> question-of-syrian-mercenaries-takes-over-armenia-azerbaijan-information-war (24.08.2021)

31. Turkish-Backed Syrian Fighters Join Armenian-Azeri Conflict, <https://www.wsj.com/articles/turkish-backed-syrian-fighters-join-armenian-azeri-conflict-11602625885> (24.08.2021)

32. US Department of Defense official says reports on transportation of Syrian mercenaries to Azerbaijan are proven, 01.10.2020, <https://en.armradio.am/2020/10/01/us-department-of-defense-official-confirms-the-transportation-of-syrian-mercenaries-to-azerbaijan-are-proven/> (24.08.2021)

33. Иранский сигнал Турции: Террористов на своих северных границах не потерпим, 01.10.2020, <https://eadaily.com/ru/news/2020/10/01/iranskiy-signal-turcii-terroristov-na-svoih-severnyh-granichah-ne-poterpim> (24.08.2021)

34. Путин заявил Эрдогану о беспокойстве из-за боевиков в Карабахе, <https://www.rbc.ru/politics/14/10/2020/5f872b199a79473f1a017d19> (24.08.2021)

35. Разведка доложила: в Карабах прибыли террористы из Сирии и Ливии, <https://www.gazeta.ru/army/2020/10/06/13283173.shtml> (24.08.2021)

Works Cited

1. "Ayo, es Aadrbejanum em,, AFP-n zrucel e Aadrbejan meknac ev meknel patrastvogh siriatsi vardzkanneri het ["Yes, I am in Azerbaijan." AFP talked to Syrian mercenaries who arrived in Azerbaijan] 03.10.2020, <https://artsakhpress.am/arm/news/133524/ayo-es-adrbejanum-em-afp-n-zrucel-e-adrbejan-meknats-ev-meknel-patrastvox-siriatsi-var dzkanneri-hete.html> (24.08.2021)

2. Almost 800 Syrian mercenaries recruited by Turkey killed in Libya and Karabakh. The Syrian Observatory for Human Rights (SOHR) states that 496 of these mercenaries, including several minors, perished in Libya and 293 did so in the Karabakh war, <https://atalayar.com/en/content/almost-800-syrian-mercenaries-recruited-turkey-killed-libya-and-karabakh> (24.08.2021)

3. Artsakhhi nakhagahi khosnak. Hakarakordy hretakotsum e naev Stepanakerty [Press Secretary of the President of Artsakh. The enemy is also shelling Stepanakert] 27.09.2020 <https://www.panarmenian.net/arm/news/285524/> (24.08.2021)

4. Azgayin anvtangutyan tsarayutyuny paster e nerkayatsnum razmakan gortsoghutyunnerum turqakan koghmi masnaktsutyan, vardzkan0ahabekichneri nerkayutyan ev verjinneris shrjanum arka khujapi veraberyal [The National Security Service presents the facts of the Turkish side's participation in hostilities, the presence of terrorist mercenaries and panic among the latter] 03.10.2020թ., <https://www.sns.am/hy/hարողողագրություններ/2020/10/03/ազգային-անվտանգության-ծառայությունը-փաստեր-է-ներկայացնում-նազմական-գործողություններում-թուրքական-կո/471/> (24.08.2021)

5. COLLECTIVE SECURITY TREATY», May 15, 1992, Collective Security Treaty Organization, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/ (04.09.2021)
6. Haut-Karabakh: des mercenaires syriens, soutenus par la Turquie, épaulent l'Azerbaïdjan, France 24, 02.10.2020, <https://www.france24.com/fr/20201002-haut-karabakh-des-mercenaires-syriens-soutenus-par-la-turquie-%C3%A9paulent-l-azerba%C3%AFdjan> (24.08.2021)
7. HH AG nakharar Ararat Mirzoyani khosqy ev pataskhannery lragroxneri harcerin RD AG nakharar Sergey Lavrovi het hamatex mamuli asulisin [Speech and answers of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia Ararat Mirzoyan to journalists' questions during a joint press conference with the Minister of Foreign Affairs of Russia Sergey Lavrov", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia] https://www.mfa.am/hy/press-releases/2021/08/31/Mirzoyan_Lavrov_pess_conference/11049 (04.09.2021)
8. HH Gikavor datakhazutyun haghordagrutyuny [Message of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia] 27.11.2020թ., <https://www.prosecutor.am/am/mn/8016/> (վերջին մուտքը 08.09.2021թ.)
9. HH mardu iravunqneri pashtpan Arman Tatoyani 17.11.2020 feysbuqyan grarumy [Human Rights Defender RA A.Tatoyan - 17.11.2020 Facebook post] <https://www.facebook.com/Armenianombudsman> (24.08.2021)
10. HH mardu iravunqneri pashtpani grasenyak 18.12.2020, [Office of the Human Rights Defender of the Republic of Armenia] <https://www.ombuds.am/am/site/ViewNews/1443> (04.09.2021)
11. HH qreakan orengsirq, hodvats 389, 390 [RA Criminal Code", Article 389, 390] <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> (24.08.2021)
12. HH Qreakan orengsirq, hodvats 389. [RA Criminal Code", Article 389] <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> (24.08.2021)
13. HH varchapeti, AH nakhagahi ev RD nakhagahi haytarutyuny [The Announcement of RA Prime-minister, AR and RF presidents] <https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2020/11/10/Announcement/>, https://www.primeminister.am/u_files/file/Haytarutyunner/Haytarutyun.pdf (24.08.2021)
14. Iranski signal Turtsii: Terroristov na svoikh severnikh granitsakh ne poterpim 01.10.2020, lih nakhagah Hasan Rohani <https://easaily.com/ru/news/2020/10/01/iranskiy-signal-turcii-terroristov-na-svoih-severnyh-granichah-ne-poterpim> (24.08.2021)
15. Margaryan Mariam, Margaryan Mamikon, "Qaghaqakan turbulentutyun. Martahraverne 7 Hayastani bnakanon ardiakanacman hnaravorutyunnery", [Political Turbulence: Challenges and Challenges of Armenia's Natural modernization] Yerevan, 2021: <https://mmmargaryan.wordpress.com/2021/01/26/%D6%84%D5%A1%D5%B2%D5%A1%D6%84%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6-%D5%BF%D5%B8%D6%82%D6%80%D5%A2%D5%B8%D5%AB%D5%AC%D5%A5%D5%B6%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6-%D5%B4%D5%A1%D6%80%D5%BF%D5%A1/> (24.08.2021)
16. Nagorno-Karabakh battles | 72 Syrian mercenaries killed since Turkey threw them into raging conflict between Azerbaijan and Armenia, Oct 4, 2020, <https://www.syriaahr.com/en/186882/> (24.08.2021)
17. Over 300 Syrian Islamists arrive in Karabakh via Turkey – Macron» Ֆրանսիայի նախագահ Է. Մակրոն, 02.10.2020, <https://tass.com/world/1207675> (24.08.2021)

18. Putin zayavil Erdoganu o bespokoihstve iz-za boevikov v Karabaghe [Putin was concerned over militants from the Middle East in Karabakh] <https://www.rbc.ru/politics/14/10/2020/5f872b199a79473f1a017d19> (24.08.2021)

19. R. Safrastyani harcazruycy. Hamshkharhayin ahabekchutyan mi hatvatsy teghapohkvel e Haravayin Kovkas [Interview with Ruben Safrastyan. Part of the world terrorism has moved to the South Caucasus] 02/10/2020, <https://www.panorama.am/am/news/2020/10/02/Սաֆրաստյան-ահաբեկչություն-Կովկասում/2372587>: (24.08.2021)

20. Razvedka dolojila: v Karabagh pribili terroristi iz Sirii i Livii [Intelligence reported: terrorists from Syria and Libya arrived in Karabakh] <https://www.gazeta.ru/army/2020/10/06/13283173.shtml> (24.08.2021)

21. RD artaqin hetakhuzutyan tsarayutyan tnoren A. Narishkiny evs hastatec mijazgayin ahabekchakan kazmakerputyunneri masnalcutyuy artsakha-adrbejanakan paterazmin. [Director of the Foreign Intelligence Service of the Russian Federation S. Sargsiannaryshkin also confirmed the participation of international terrorist organizations] O situatsii vokrug Nagornovo Karabaxa 06.10.2020, <http://svr.gov.ru/smi/2020/10/o-situatsii-vokrug-nagornogo-karabakha.htm>. (24.08.2021)

22. RD Nakhagah Vladimir Putin, Putin zabespokoilsya iz-za boevikov s Blijnovo Vostoka v Karabaxe [Putin was concerned over militants from the Middle East in Karabakh] 10.10.2020, <https://lenta.ru/news/2020/10/14/boeviki/> (24.08.2021)

23. Russia warns that Nagorno-Karabakh could become Islamist militant stronghold, <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-int-idUSKBN26R1DZ>, ترك يا :المسماري, <https://www.alarabiya.net/ar/north-africa/2020/10/01/> (24.08.2021)

24. Sa annakhadep tsanr paterazm e [This is an unprecedented heavy war';-[] 14.10.2020 <https://www.1in.am/2840214.html> (24.08.2021)

25. Saqoyan T., Pantyrqizmy vorpes evrasiakan joghovurdneri ashkharhaqaghaqakan martahraver [Pan-Turkism as a geopolitical challenge of the Eurasian peoples, "21st Century"] «21-rd DAR», tiv 1 (71), Er., 2017, ej 75-84.

26. Shpman gtsi voghj yerkeynqov Aadrbejann aktiv hretakotsutyun e sksel, hretakotsvum e naev Stepanakerty 27.09.2020 <https://www.civilnet.am/news/375710/%d5%b7%d6%83%d5%b4%d5%a1%d5%b6-%d5%a3%d5%ae%d5%ab-%d5%b8%d5%b2%d5%bb-%d5%a5%d6%80%d5%af%d5%a1%d5%b5%d5%b6%d6%84%d5%b8%d5%be-%d5%a1%d5%a4%d6%80%d5%a2%d5%a5%d5%bb%d5%a1%d5%b6%d5%a8-%d5%a1%d5%af%d5%bf%d5%ab%d5%be-%d5%b0%d6%80%d5%a5%d5%bf%d5%a1%d5%af%d5%b8%d5%ae%d5%b8%d6%82%d5%a9%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b6-%d5%a7-%d5%bd%d5%af%d5%bd%d5%a5%d5%ac-%d5%b0%d6%80%d5%a5%d5%bf%d5%a1%d5%af%d5%b8%d5%ae%d5%be%d5%b8%d6%82%d5%b4-%d5%a7-%d5%b6%d5%a1%d6%87-%d5%bd%d5%bf%d5%a5%d6%83%d5%a1%d5%b6%d5%a1%d5%af%d5%a5%d6%80%d5%bf%d5%a8/> (24.08.2021)

27. Syrian mercenaries in Karabakh: who they are, what are doing there and where they are fighting, 26.10.2020, <https://citeam.org/syrian-mercenaries-in-karabakh.html> (24.08.2021)

28. Syrian rebel fighters prepare to deploy to Azerbaijan in sign of Turkey's ambition, <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/28/syrian-rebel-fighters-prepare-to-deploy-to-azerbaijan-in-sign-of-turkeys-ambition>, <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-int-idUSKBN26R1DZ>, <https://eurasianet.Org/> question-of-syrian-mercenaries-takes-over-armenia-azerbaijan-information-war (24.08.2021)

29. The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh, <https://www.bbc.com/news/stories-55238803> (24.08.2021)
30. Turkey Vows Support for Azerbaijan in Escalating Nagorno-Karabakh Conflict», Voice of Armenia, 28.09.2020 <https://www.voanews.com/south-central-asia/turkey-vows-support-azerbaijan-escalating-nagorno-karabakh-conflict>
<https://www.russiamatters.org/analysis/armenia-azerbaijan-war-military-dimensions-conflict> (24.08.2021)
31. Turkian Hayastanin meghadrel e “khaghagh bnakavayreri vra hardzakvelu hamar,, 27.09.2020 <https://www.azatutyun.am/a/30860294.html> (24.08.2021)
32. Turkish-backed mercenaries | Turkey sends over 300 fighters to Azerbaijan», The Syrian Observatory For Human Rights, 24.09.2020 https://www.syriahr.com/en/185411/?_cf_chl_jschl_tk=_pmd_opFUbChzcX2qHc6Z4HwQ8u8safVI7yA5luvqXjPaDTE-1630851010-0-ggNtZGzNAeWjcnBszQpR (24.08.2021)
33. Turkish-Backed Syrian Fighters Join Armenian-Azeri Conflict, <https://www.wsj.com/articles/turkish-backed-syrian-fighters-join-armenian-azeri-conflict-11602625885> (24.08.2021)
34. UN Security Council calls for immediate end to fighting in Nagorno-Karabakh», France 24, 30.09.2020 <https://www.france24.com/en/20200930-un-security-council-calls-for-immediate-end-to-fighting-in-nagorno-karabakh> (24.08.2021)
35. US Department of Defense official says reports on transportation of Syrian mercenaries to Azerbaijan are proven, 01.10.2020, <https://en.armradio.am/2020/10/01/us-department-of-defense-official-confirms-the-transportation-of-syrian-mercenaries-to-azerbaijan-are-proven/> (24.08.2021)

MERCENARY PARTICIPATION IN THE 2020 44-DAY WAR IN ARTSAKH AND ITS IMPACT ON THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM

MARINE MOVSISYAN

*Public Administration Academy of the RA,
Department of Political Management and Public Policy, Ph.D. Student;
Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA), member;
YSMU «Heratsi», High School, teacher of history;
Metsamor, the Republic of Armenia*

The purpose of the article is to present the participation of mercenary terrorists in the 44-day Artsakh war, to emphasize their impact on the end result.

The aim is to justify the implication of mercenary terrorists of other foreign countries to Turkey.

Symbolic methods were used in the research: data collection, analysis, comparison, comparison, generalization.

The results of the study led to the following conclusion: the borders of present-day Azerbaijan were drawn with the participation of both members of aggressive military operations and members of international terrorist organizations, particularly jihadists, which is unprecedented in world history: in fact, international borders were drawn by terrorists. This may be a legitimate right (trump card) for the Republic of Armenia to return the lost Armenian territories and settlements after some time. In fact, the Artsakh (NK)

issue is one of the main components of ensuring lasting security in the South Caucasus, the final settlement of which can return to the diplomatic arena by providing a humanitarian component, including internationalization, condemnation and punishment of mercenary terrorists.

Keywords: *44-day Artsakh war, mercenary terrorists, security, Artsakh, Armenia, Azerbaijan, Turkey, Russia, international law.*

УЧАСТИЕ НАЕМНИКОВ В 44-ДНЕВНОЙ 2020 Г. ВОЙНЕ В АРЦАХЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СИСТЕМУ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

МАРИНЕ МОВСИСЯН

*аспирант кафедры политического управления и
государственной политики Государственной академии
управления Республики Армения,
член Объединения молодых ученых и
специалистов Арцаха (ОМУСА),
учительница истории старшей школы «Гераци» ЕГМУ,
г. Мецамор, Республика Армения*

Цель статьи – представить факты участия террористов-наемников в 44-дневной арцахской войне, подчеркнуть их влияние на конечный результат военных действий.

В статье поставлена задача аргументированно доказать вовлеченность в военные действия террористов-наемников со стороны Турции и других иностранных государств.

При проведении исследования были применены общенаучные методы: сбор и анализ фактов, сравнение, сопоставление, обобщение.

Результаты исследования привели к следующему выводу: нынешние границы Азербайджана посредством установлены путем агрессивных военных операций, в которых айивное участие принимали члены международных террористических организаций, в частности, джихадисты, что беспрецедентно для мировой истории. Это может быть использовано как законное право (козырь) Республики Армения для возвращения утерянных армянских территорий и населенных пунктов.. Фактически, нагорно-карабахский (нагорно-карабахский) конфликт является одним из ключевых компонентов обеспечения прочной безопасности на Южном Кавказе, окончательное урегулирование которого может вернуться на дипломатическую арену, обеспечив гуманитарную составляющую, включая интернационализацию, осуждение и наказание наемных террористов.

Ключевые слова: *44-дневная арцахская война, наемные террористы, безопасность, Арцах, Армения, Азербайджан, Турция, Россия, международное право.*